

Literární noviny 11.3.2015

Už je to čtvrt století...

Václav Hořejší

Památného 17. listopadu 1989 jsem šel celou trasu onoho nezapomenutelného průvodu z Albertova až na Národní třídu, až do úplného konce a připadal jsem si jako ve snu. Také jsem prošel tím závěrečným policejním „špalírem“, kde někoho více, někoho méně zmlátili (mě kupodivu ne).

Jako většina národa jsem byl i já první měsíce, ba i první léta, v jakémsi euforickém opojení, nadšeně jsem všechny ty úžasné změny přivítal. Teprve později, někdy okolo roku 1994 či 1995, jsem začal vidět věci kritičtěji. Byl jsem evidentně dost naivní ve slepé víře v „léčbu Klausem“, jak se tenkrát říkalo. Tento pocit se bohužel stále prohluboval. Dnes by se dal vyjádřit stručně jako „zklamání z nevyužitých příležitostí“.

Původní nadšení a morální étos toho celého přerodu, které tam zpočátku byly, se promarnily a dokonce se v posledních letech proměnily v opak. Kvůli gigantické ekonomické kriminalitě se promarnily i reálné šance na rychlý ekonomický růst.

Splněné sny?

Splnily se naše polistopadové touhy po spravedlivém, ekonomicky efektivním, svobodném, demokratickém a spravedlivém společenském systému? Myslím, že jen částečně. Věřím, že stejně jako já, i většina českých občanů považuje „standardní“ zastupitelskou demokracii za optimální systém. Vadí nám ale, že negativních jevů, které jsou porušením správných principů demokracie a systému sociálně tržní ekonomiky, je u nás dnes příliš mnoho. V předlistopadové době jsme snili o tom, že „až se to otočí“, budou na důležitých místech lidé na základě svých schopností, a ne na základě vlastnictví stranické legitimace. To se tedy nesplnilo ani trochu – stranická příslušnost je dnes, alespoň na vyšší politické úrovni, snad ještě důležitější, než tehdy. Vzpomeňme, jak byla v rámci koaličních jednání přidělována ministerstva lidem, kteří o tom „svém“ resortu neměli ani potuchy. Obzvlášť markantní to bylo v případě Ministerstva školství. Opakovaně je dostala jakási bizarní strana, která vyházela všechny dosavadní lidi ve vedení a nasadila tam své spolustraníky. Hovořím samozřejmě o Věcech veřejných a Straně zelených. Víím, že se asi demokracie nedá prakticky realizovat jinak než prostřednictvím politických stran. Ale nelze se zbavit dojmu, že něco je v tom špatně. Politické strany vybírají své zástupce do politických orgánů většinou z velmi omezeného počtu svých členů, kteří rozhodně nepatří k tomu nejlepšímu, co je ve společnosti k dispozici. Nejsou to lidé, kteří by se na svoji pozici mohli dostat prostřednictvím otevřeného výběrového řízení. Jedná se spíše o lidi, kteří své straně vydělali peníze, angažovali se v předvolební kampani, nebo jsou prostě dlouholetými zasloužilými členy. Myslím, že je to nějaká systémová vada, ale navrhnout její opravu neumím.

Nemá smysl si zastírat, že je spousta věcí, které jsou dnes o hodně horší, než byly tenkrát „za komunistů“ – třeba kriminalita, bezdomovectví nebo situace Romů (což považuji za obzvlášť ostudnou záležitost). Některé dnešní nešvary, které jsme tehdy neznali, mi doslova pijí krev – např. to, že naši politici připustili ono obrovské rozšíření hazardu, nebo problémy s bezohlednými exekutory.

Dobrý kapitalismus?

Přes všechny kritické výhrady k polistopadovému vývoji musím říci, že bych ten nynější systém za onen předlistopadový rozhodně neměnil. Ale vadí mi, když někteří lidé jsou i dnes nadšeni "jen" z

toho, že mají svobodu a pořád pouze srovnávají stav, který byl před těmi pětadvaceti, třiceti lety s dnešním stavem, a to jak ekonomicky, tak politicky. V dětství jsem neustále slyšel z rádia:

„Podívejte se, jak se zvýšila životní úroveň ve srovnání s první republikou – kolik lidí mělo tenkrát auto, kolik lidí mělo ledničky, kolik lidí mělo televizi?“ Ale dnes je to přece už také dvacet pět let! Je přece nedůstojné, abychom se srovnávali s tím, co bylo před čtvrtstoletím, abychom se chlubili, že máme „normální“ demokratickou společnost.

Jeden můj dobrý známý, velice inteligentní člověk, mi před časem řekl: *„Těch sto miliard ročně, které se ztratí politickými čachry a korupcí, mně stojí za to, že máme svobodu a demokracii.“* Myslím si, že takový postoj je velmi špatný. Rozhodně to není tak, že bychom měli jen dvě alternativy – buď ten hnusný „reálný socialismus“, nebo zlodějský kapitalismus. Myslím si, že existuje třetí alternativa „dobrého kapitalismu“.

Příjmová nerovnost

Jsem přesvědčen, že přehnaná příjmová nerovnost, která je také jedním z důsledků polistopadového vývoje, je společenským zlem. Říká se, že podle Platona by rozdíly mezi největšími a nejmenšími příjmy neměly být více než trojnásobné. Z dnešního hlediska by se samozřejmě jednalo (i pro mě) o extrémní rovnostářství.

Nemám rozhodně nic proti soukromému vlastnictví podniků a nemovitostí, ale pokud jde o příjmy manažerů a jiných zaměstnanců, myslím si, že příjmová nerovnost by měla být nanejvýš tak desetinásobná. Dnes jsou ale prakticky všude na světě ty rozdíly klidně i stonásobné. Nedávno jsem někde četl, že 25 vrcholných manažerů nejvýznamnějších amerických investičních fondů má příjem vyšší než všichni američtí učitelé dohromady. To je přece úplně šílené!

Skandinávský model?

Mně by se nejvíce líbil ekonomický a společenský systém, který existoval ve skandinávských zemích někdy v šedesátých a sedmdesátých letech, a do určité míry tam snad funguje i dnes. V něm byly excesy příjmových nerovností eliminovány výrazným progresivním zdaněním.

Jsem prostě zastáncem klasických „socialistických“ principů (prosím neplést s tím, co jsme zde zažili jako „reálný socialismus“) - podporuji větší přerozdělování, větší regulaci v zájmu větší stability společnosti, v zájmu většího pocitu společenské soudržnosti a v zájmu omezení příliš velké faktické moci té superbohaté vrstvičky.

Komunisti a estébáci

Neměli bychom pořád hovořit o tom, co bylo tenkrát před 30 lety a co je již dávno vyčpělé. Exemplárním případem je ostudný „lustrační zákon“, nebo notoricky problematický „Ústav pro studium totalitních režimů“. Kdyby bylo po mém, zřídil bych raději nějaký ústav pro studium ekonomické kriminality v 90. letech. To, že „komunistické nebezpečí“ je i dnes častým mediálním tématem, považuji za průhledný manévr k odvrácení pozornosti od mnohem důležitějších témat naší současnosti. Dnešní KSČM, která za sebou nemá oporu ve světové supervelmoci, je pouhý slabý odvar někdejší všemocné KSČ, pouhý „papírový tygr“. Asi by mi ani moc nevadilo, kdyby se dnešní komunisté dostali třeba i do vlády – myslím, že by tím především rychle ztratili většinu svých voličů (což by se mi líbilo). To, že jich nyní mají tolik, padá evidentně hlavně na vrub špatné politiky stran, které u nás v posledních 25 letech vládly.

Zahraniční politika

Listopadový převrat znamenal zásadní a pro velkou většinu občanů velmi pozitivní změnu naší zahraničně politické orientace. Mnohé z nás asi překvapilo, že s koncem studené války zanikla jen Varšavská smlouva, ale nikoli NATO. Mnozí jistě očekávali, že skutečně nastane nějaký „nový

světový pořádek“ bez vojenských bloků, založený na zásadním posílení role reformované OSN a mezinárodního práva. Namísto toho ale došlo k pravému opaku – vítěz studené války usoudil, že žádné mezinárodní právo nepotřebuje a že jen on bude rozhodovat o tom, kdy, kde a jak zasáhne. Není divu, že si z takového přístupu ochotně berou příklad i jiní (které ale potom odsuzujeme a chováme se tak jako onen příslovečný zloděj křičící „chyťte zloděje“). V této souvislosti mě velmi zklamalo, jak se zachovali někteří význační předlistopadoví disidenti, ze kterých se stali naprosto nekritičtí podporovatelé všech amerických ozbrojených akcí. To platí do značné míry i o nejvýznamnějším z nich, Václavu Havlovi, zvláště v jeho posledních deseti letech. Člověk, kterého jsme obdivovali za jeho nekompromisní obhajobu lidských práv, začal být trapně jednostranným – nikdy ani náznakem nekritizoval špatnosti, které měli na svědomí politikové západních zemí, ba obhajoval „humanitární bombardování“. Jak smutné...

Věda a pavěda

Pro mě, jakožto vědeckého pracovníka, bylo samozřejmě velmi důležité, jak se po roce 1989 vyvíjela státní vědní politika a česká věda vůbec.

V jakém stavu byla naše věda před rokem 1989? Ve společenskovědních oborech to byla úplná katastrofa. Přírodní vědy na tom byly ze zřejmých důvodů mnohem lépe. Velmi nepříjemné ale bylo, že cenzura postihovala i vědecké časopisy a že existovaly restriktce na cestování vědců do zahraničí. Vycestovat na konference a studijní pobyty na Západ bylo sice obtížné, ale hlavně byrokraticky náročné. Prakticky všichni moji známí byli v 70. a 80. letech na nějakém kratším či delším postdoktorálním pobytu (a nezbytnou podmínkou rozhodně nebylo členství v KSČ nebo úpis StB). Velkou překážkou byla ale tragická ekonomická neefektivnost tehdejšího systému. Pro nedostatek „tvrdé valuty“ jsme si nemohli kupovat potřebné výzkumné nástroje západní provenience.

Po celá devadesátá léta až do roku 1998, byla situace výzkumníků extrémně obtížná. Platy vědců byly srovnatelné s prodavačkami v samoobsluze, nebyly peníze skoro na nic. Heslem tehdejších pravicových politiků bylo: *„Když tu vědu někdo potřebuje, ať si ji zaplatí. Stát se o vědu – bohužel - do jisté míry musí starat, ale rozhodně ne v takovém rozsahu jako za komunistů.“* To se změnilo až po roce 1998, když k moci přišli sociální demokraté. Vláda začala s uznáním mluvit o potřebnosti vědy a vědců a brzy jim byly, stejně jako v celém veřejném sektoru, významně zvýšeny mzdy. A pak následovala jakási „zlatá léta“, kdy každým rokem šlo ze státního rozpočtu na podporu výzkumu o nějakých 10% víc než v roce předchozím. To ovšem skončilo v roce 2009 s příchodem ekonomické krize a Topolánkovy vlády.

V 90. letech došlo k drastické redukci Akademie věd – z původních 13 tisíc zaměstnanců na polovinu. Myslím si ale, že to bylo správné, protože se tak do značné míry odstranilo to horší, co zde přežívalo z předlistopadové doby.

Jedna věc, která se ve srovnání s předlistopadovým obdobím příliš nezměnila, je neustálá krátkozraká snaha politiků tlačit vědce do činností, které by měly nějakou velmi rychlou ekonomickou návratnost. Nedají si vysvětlit, že hlavním produktem výzkumu, ať už tzv. základního nebo aplikovaného, na univerzitách či ústavech Akademie věd, jsou především vysoce vzdělaní lidé, kteří jsou pak schopni se uplatnit v průmyslovém vývoji a firemních inovacích i ve státní správě. Politici se snadno nechávají ovlivnit průmyslovou lobby, která neustále tvrdí, že se u nás nadměrně podporuje základní výzkum a pletou si aplikovaný výzkum s průmyslovým vývojem. Realita je taková, že spektrum toho, co se u nás ve vědě dělá, a vynakládané náklady ve vztahu k hrubému domácímu produktu, odpovídají zhruba průměru EU.

Samostatnou kapitolou je polistopadový neuvěřitelný rozmach pavědy a bulvárního šarlatánství, často prezentovaný jako jakýsi pozitivní protipól komunistického „vědeckého světového názoru“. Slabou útěchou snad může být, že v tomto směru jsou na tom jiné vyspělé státy ještě hůře.

Závěr

Co lze očekávat do dalšího čtvrtstoletí? Ačkoli z předchozích řádek by se mohlo zdát, že se mi na

dnešním ekonomickém a politickém systému nic nelíbí, není tomu tak. Jsem životním optimistou, někdy asi trochu naivním. V první řadě tedy věřím a doufám, že nedojde k nějaké katastrofě podobné třeba té, kterou dnes sledujeme na Ukrajině. Věřím, že pokud vše bude nadále probíhat nadále „normálně“, bude se vše v podstatě postupně zlepšovat, a že se ve všech aspektech postupně dotáhneme na ty nejvyspělejší evropské země. Zdá se mi, že ta současná vláda je snad celkem dobrým začátkem; může to ovšem být jen „optický klam“ založený na poněkud levném kontrastu s tou skutečně příšernou předchozí vládou. Chtěl bych, aby Česká republika co nejdříve přijala euro, a aby EU směřovala k plnohodnotné federaci podobné (jen v mnohem větším měřítku) třeba švýcarskému modelu, tedy se společnými federálními zákony, rozpočtem, vládou a armádou.

Už se těším, až zase za 25 let budu psát článek do Literárních novin k 50. výročí Velké listopadové sametové revoluce!